

Nr 660

Av herrar **Fälldin** och **Sundin**, om utredning angående den äldre arbetskraften.

(Lika lydande med motion nr 836 i Andra kammaren)

Strukturomvandlingen inom vårt näringsliv är inte någon ny företeelse. Den har varit påtaglig sedan tiden för det industriella genombrottet. Det dominerande inslaget har hittills varit jordbruksnäringens minskning och i ett tidigare skede de egentliga industrinäringarnas men sedermera i stor utsträckning de s. k. servicenäringarnas tillväxt. Av övergången från jordbruket till andra näringar återstår inte mycket. Strukturomvandlingen kommer emellertid att fortsätta. Den är och har varit påtaglig inom den egentliga industrien men berör alltmer också andra näringar, vilket detaljhandeln utgör ett exempel på.

Skall vårt näringsliv kunna tillvarata de tekniska framstegen och skall företagen kunna prestera en så stor och rationell produktion som möjligt är en fortgående rationalisering med bl. a. strukturomvandlande inslag nödvändig. Inte minst med hänsyn till dagens ekonomiska läge och vårt näringslivs konkurrensläge i förhållande till andra länders ifrågasätts från åtskilliga håll om strukturomvandlingen varit och är av tillräcklig omfattning. Man synes allmänt anse att den s. k. strukturella rationaliseringen är en förutsättning för en stigande standard i olika avseenden.

På arbetsmarknaden medför emellertid strukturomvandlingen kontraster och problem. För en ny generation med bättre grundutbildning och bättre möjligheter till fortsatt utbildning med sikte på både nutidens och framtidens krav framstår näringslivets omvandling gärna som något löftesrikt, som ger bättre möjligheter i fråga om både arbete och fritid. Hos många äldre som kan vänta sig att bli friställda och utan arbete blir reaktionen lätt av motsatt slag. De som brukar räknas till den äldre arbetskraften har i dag en större känsla av otrygghet än tidigare. Den äldre arbetskraftens problem har ett klart samband med näringslivets strukturomvandling.

Så länge strukturomvandlingen främst berörde jordbruket blev dessa problem inte så uppmärksammade. De friställda fördes över främst till industrien, och detta möjliggjordes i ett tidigare skede av industriens tillväxt i fråga om sysselsatta och sedermera genom en samtidig övergång från industrien till andra näringar. Av särskild betydelse har varit att de yngre varit dominerande bland dem som lämnat jordbruket eller jordbruksbefolkningen. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen har medfört att många brukningsdelar från strikt företagsekonomisk synpunkt blivit olönsamma. Genom att, ehuru med låg inkomst, bli kvar som brukare av dessa har många äldre jordbrukare kunnat bibehålla sin sysselsättning inom näringen. Att omkring hälften

av jordbrukarna nu är 55 år eller däröver och att dessas inkomstnivå är låg utgör ett talande exempel härpå. Inom detaljhandeln finns många analoga exempel.

På det hela taget måste man emellertid vänta att dylika möjligheter blir alltmer begränsade. För de anställda, det må vara inom industri eller andra näringar, försvinner arbetsuppgiften när företaget blir olönsamt. Vidare försvinner kanske också likvärdiga arbetsmöjligheter, emedan branschen eller antalet likvärdiga arbetsplatser krymper i omfattning. Inom branscher som expanderar efterfrågas främst arbetskraft av annat slag, med annan och bättre utbildning. Härav följer att det är yngre arbetskraft som främst efterfrågas. Dessa förlopp och problem blir givetvis särskilt framträdande i samband med nedläggningar eller större inskränkningar inom industrien, sådana som nu förekommer i stor omfattning till följd av det ekonomiska läget. Den äldre arbetskraftens problem blir särskilt framträdande i dylika fall, och antalet fall ökas av konjunkturdämpningar och misslyckanden inom den ekonomiska politiken. Problemen är emellertid förknippade med den tekniska och strukturella omvandlingen inom samhälle och näringsliv, och följaktligen måste man utgå från att de kommer att finnas så långt framtiden över huvud taget kan överblickas. Det gäller därför givetvis att lösa de nu rådande problemen så snabbt som möjligt men också att finna former som ter sig riktiga och hållbara på längre sikt.

Det är berättigat att ställa frågan huruvida den skepsis som finns i fråga om anställning av äldre arbetskraft är sakligt berättigad eller ej. Med hänsyn till de krav på konkurrenskraft och räntabilitet som ställs på företag och näringsliv är det förklarligt att man hellre anställer yngre arbetskraft än äldre. Skälen härför har berörts ovan. Hållbarheten i denna attityd är emellertid beroende av arbetsuppgiftens art. Det finns många arbetsuppgifter som äldre arbetskraft generellt sett har förutsättningar att klara lika bra som yngre. Det bör klargöras vilka slags arbetsuppgifter detta är. Ökad forskning behövs i detta avseende, men för närvarande synes det särskilt angeläget med en upplysningsverksamhet i syfte att undanröja fördomar i fråga om den äldre arbetskraften. En sådan upplysningsverksamhet bör kunna bedrivas i samverkan mellan samhället och organisationerna på arbetsmarknaden.

Även om förbättringar kan uppnås genom upplysningsverksamhet och ökade insikter får man räkna med att betydande problem kommer att kvarstå beträffande den äldre arbetskraft som friställes. Givetvis måste en hög och jämn sysselsättning eftersträvas, men en sådan räcker inte för att lösa den äldre arbetskraftens problem. Varken konjunkturmässiga eller regionala variationer, som förvärrar den äldre arbetskraftens problem, lär kunna undvikas framgent, och man vet av erfarenhet att även vid regionvis överfull sysselsättning förekommer en numerärt inte oväsentlig arbetslöshet, som gäller s. k. svårplacerad arbetskraft, främst ur de högre åldrarna. Särskilda åtgärder är därför nödvändiga för lösningen av den äldre arbetskraftens problem.

Ekonomiska bidrag, det må vara i form av förtidspension, arbetslöshetsförsäkring eller arbetslöshetsunderstöd, är inte en godtagbar lösning. Av sociala och humanitära skäl måste envar som vill och kan arbeta beredas sysselsättning. Målet måste vara att trygga rätten till arbete. Vidare är det samhällsekonomiskt ett slöseri att inte till-

varata tillgänglig arbetskraft, även om denna i vissa hänseenden och för vissa uppgifter inte skulle vara fullt produktiv jämfört med yngre. Ekonomiska bidrag, som då de förekommer skall ge godtagbar standard, måste därför vara en sista utväg och helst tillämpas endast temporärt. Åtgärderna måste i största möjliga utsträckning inriktas på att ge vederbörande inkomstbringande arbete. Härvid uppkommer frågorna rörande i vilken mån den äldre arbetskraften kan anpassas till arbetsmarknadens förutsättningar och i vilken mån arbetsmarknaden kan anpassas till de äldres förutsättningar.

I fråga om anpassning av arbetskraften torde utbildning eller omskolning vara den möjlighet som står till buds. Erfarenheterna av den hittillsvarande omskolningsverksamheten kan beträffande äldre arbetskraft inte anses särskilt goda. I någon mån kan detta måhända förklaras av s. k. inlärningspsykologiska skäl, dvs. av att äldre — inte från fall till fall men generellt sett — har svårare att ställa om sig för nya uppgifter än yngre — och av attityden mot äldre arbetskraft över huvud taget. Det får emellertid uppmärksammas att omskolningsverksamheten befunnit sig i ett uppbyggnadsskede. Det får därför ifrågasättas om det hittills varit möjligt att tillräckligt inrikta omskolningen på arbetsuppgifter, som dels varit riktiga med hänsyn till efterfrågan på arbetskraft, dels lämpliga för äldre arbetskraft, dels anpassade till den individuella arbetsökanden.

Det får även ifrågasättas om det varit möjligt att metodiskt anpassa omskolningen till de äldres förutsättningar. Det torde finnas förutsättningar att successivt göra omskolningen till ett betydligt mera effektivt instrument än hittills för lösningen av den äldre arbetskraftens problem. En för äldre anpassad omskolningsverksamhet måste inta en framträdande plats bland samhällets olika åtgärder för lösningen av dessa med strukturomvandlingen sammanhängande problem.

I fråga om anpassningen av arbetsmarknaden till de äldres förutsättningar får uppmärksammas det samstämmiga kravet på ett rationellt och konkurrenskraftigt näringsliv. Frågan kan därför inte lösas genom tillämpning av tekniskt och ekonomiskt föråldrade metoder inom näringslivet och inte heller genom ett ensidigt krav på att icke kvalificerad eller fullgod arbetskraft skall anställas. I sistnämnda fall uppstår inte blott ett lägre utbyte till följd av låg manuell insats i förhållande till arbetsvederlag utan kanske framför allt på grund av lägre utnyttjande av en allt dyrbarare produktionsapparat. Dylika lösningar skulle medföra lägre lönebetalningsförmåga och sämre konkurrenskraft inom näringslivet och således resultera i mindre resurser, bl. a. för lösning av den äldre arbetskraftens problem. Till den del problemen inte kan lösas på tidigare nämnda vägar utan genom anpassning av arbetsmarknaden bör man därför utgå från att detta får ske genom att samhället vidtar stödåtgärder eller genom att etablera lämpliga sysselsättningar i egen regi.

Stödåtgärder för att bereda vissa personer sysselsättning i näringslivet förekommer nu dels inom ramen för beredskapsarbeten, t. ex. s. k. arkivarbeten, dels genom den halvskyddade sysselsättningen. Dylika former bör anpassas så, att de kan tillämpas för att bereda svårplacerad äldre arbetskraft sysselsättning. Enligt statsverkspropositionen skall bidraget till halvskyddad sysselsättning omformas och utgå halvårsvis.

Kravet på särskild avdelning bibehålles, men bidrag skall dock kunna utgå till mindre företag, även om endast enstaka platser ställs till förfogande. Genom ytterligare anpassning av denna stödform bör den kunna bli en grundform för att bereda svårplacerade arbete i näringslivet.

För vissa handikappade kan kravet på särskild avdelning vid tillämpning av denna stödform vara riktig. På det hela taget och bl. a. för här berörda äldre arbetskraft bör emellertid inte ett sådant krav uppställas. Till följd av de produktionstekniska sammanhangen är det inom stora delar av näringslivet svårt eller omöjligt att ordna särskild avdelning. Det rör sig i stället ofta om enstaka positioner på olika håll i en produktionsprocess. Kravet på särskild avdelning medför därför en avgränsning till vissa delar av näringslivet. Inte heller kan det generellt sett och för de berörda äldre vara någon fördel att särskiljas från de övriga på arbetsplatsen. Kravet bör därför vara att platserna varaktigt ställs till förfogande och i övrigt är lämpade för ändamålet.

Nämnda grundform för den svårplacerade arbetskraften bör anpassas till de olika behov som föreligger, bl. a. för den äldre arbetskraften. Det kan för vissa äldre vara nödvändigt att varaktigt, till den aktiva tidens slut, tillämpa stödet. I möjligaste mån bör emellertid detta inriktas på att utgå under en anpassningstid. När så är lämpligt bör det ha formen av ett introduktionsstöd och sålunda utgå under en tid, så att det kan utvärderas om vederbörande är lämpad för och trivs med arbetsuppgiften eller tills vederbörande nått sådan färdighet och förtrogenhet med det nya arbetet som fordras för fullgod arbetsinsats och inkomst. Stödet bör även kunna anpassas till att vara ett mera direkt utbildningsstöd och sålunda utgå medan vederbörande på en arbetsplats eller inom ett företag får utbildning, s. k. uppskolning, för ett nytt arbete. Då det för äldre personer, som kanske inte varit i utbildning sedan skoltiden, ofta ter sig svårt att genomgå utbildning i skolmässiga former, synes en sådan utbildningsform ha särskilda fördelar. När behov föreligger bör den givetvis kunna kompletteras med introduktionsstöd efter utbildningen.

Oavsett vilken av ovan antydda former stödet har, bör det utgå i form av bidrag till arbetsgivaren. Bidraget bör för de olika formerna avvägas i förhållande till den prestation företaget gör. En förutsättning bör givetvis vara att avtalsenlig eller marknadsmässig lön utgår. Stödformerna bör kunna tillämpas förutom i näringslivet också inom den offentliga sektorn, både den kommunala och statliga delen.

I detta sammanhang bör uppmärksammas att arbetsmarknadspolitiskt stöd till utbildning inom företag numera utgår endast med anknytning till lokaliseringpolitiken och inom det norra stödområdet. Med hänsyn till strukturrationaliseringens verkningar för den äldre arbetskraften bör en sådan avgränsning inte förekomma. Det är i stället angeläget att man snarast möjligt prövar möjligheterna till företagsutbildning för äldre. Det synes lämpligt att snarast möjligt inleda en försöksverksamhet. Detta bör ske genom att göra de i statsverkspropositionen föreslagna reglerna för företagsutbildning tillämpliga även för äldre arbetskraft.

I den mån åtgärderna av nämnt slag för placering av äldre arbetskraft på arbetsmarknaden, understödda av lokaliseringspolitiska insatser och temporärt genom

beredskapsarbeten, inte visar sig tillräckliga bör man inte tveka att etablera sysselsättning i samhällets regi. Sådan förekommer nu för handlikappade genom verkstäder för skyddad sysselsättning under landstingens eller i vissa fall primärkommunalt huvudmannaskap. Dessa är emellertid avsedda för handlikappade. Verksamhet av denna art bör kunna vidgas så att även äldre arbetskraft kan beredas sysselsättning. Eftersom det rör sig om arbetskraft som inte är kvalificerad för arbete i den öppna arbetsmarknaden kan man inte påräkna att denna sysselsättningskapande produktionsverksamhet i samhällets regi skall bli självbärande. Tillskott av skattemedel torde bli nödvändiga. På sina håll synes man anse att detta medför risker för det privata näringslivet på grund av snedvridande konkurrens. Det torde emellertid vara möjligt att utforma sådana regler för verksamheten att dylika risker undanröjes. För att tillgodose detta och för att göra verksamheten så ekonomiskt effektiv som möjligt bör en plan och enhetlig organisation upprättas, så att verksamheten som helhet blir samordnad, inte minst i fråga om produktval, försäljningsformer, anbudsgivning m. m.

De riktlinjer som här förordats för att komma till rätta med den äldre arbetskraftens problem måste givetvis prövas och konkretiseras. En utredning är sålunda erforderlig. Det är dock angeläget att man så snart som möjligt får erfarenheter i praktiken av de olika åtgärderna. Försöksverksamhet bör därför ingå i utredningsarbetet eller bedrivas parallellt med detta. Arbetsmarknadsstyrelsen bör bemyndigas att bedriva sådan försöksverksamhet med ianspråktagande av medel ur anslaget Allmänna beredskapsarbeten m. m.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställes,
 att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla
 att frågan om åtgärder för lösning av den äldre arbetskraftens
 problem måtte utredas i enlighet med ovan anförda riktlinjer och
 därav föranledda förslag framläggas snarast möjligt,
 att i anslutning till utredningsarbetet försöksverksamhet måtte
 bedrivas, likaledes i enlighet med ovan anförda riktlinjer, samt
 att åtgärder måtte vidtagas för bedrivande av upplysningsverk-
 samhet rörande den äldre arbetskraften i enlighet med vad i
 motionen anförts.

Stockholm den 26 januari 1967

Thorbjörn Fällidin (cφ)

Sven E. Sundin (cφ)